

**RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA ELEKTRON
SHARTNOMALARNING FUQAROLIK-HUQUQIY TARTIBGA SOLINISHI:
MUAMMOLAR VA TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI**

Kurbanov Sherali Ashiraliyevich

Termiz davlat universiteti

Yuridik fakulteti talabasi

Sherali.kurbanov717@gmail.com

Annotatsiya

Raqamli iqtisodiyotning tezkor rivojlanishi fuqarolik muomalasida elektron shartnomalarning ulushini keskin oshirdi. O'zbekiston Respublikasida bu munosabatlar fuqarolik qonunchiligi, "Elektron tijorat to'g'risida", "Elektron hujjat aylanishi to'g'risida", "Elektron raqamli imzo to'g'risida" hamda "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi qonunlar orqali tartibga solinadi. Fuqarolik kodeksida shartnoma erkinligi mustahkamlangan bo'lib, shartnoma oferta va aksept orqali tuzilishi belgilangan; elektron tijorat to'g'risidagi qonun esa elektron hujjatlar va xabarlar orqali kelishilgan shartnomani elektron hujjat shaklida rasmiylashtirishni nazarda tutadi. Mazkur maqolada elektron shartnomalarning huquqiy tabiati, elektron hujjat va elektron raqamli imzoning ahamiyati, amaliy muammolar, shuningdek takomillashtirish yo'nalishlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar

elektron shartnoma, elektron tijorat, fuqarolik huquqi, oferta, aksept, elektron hujjat, elektron raqamli imzo, shartnoma erkinligi, shaxsga doir ma'lumotlar, raqamli iqtisodiyot.

**ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ
ДОГОВОРОВ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ: ПРОБЛЕМЫ
И ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ**

Курбанов Шерали Аширалиевич

Студент юридического факультета

Термезского государственного университета

E-mail: Sherali.kurbanov717@gmail.com

Аннотация: Стремительное развитие цифровой экономики существенно увеличило долю электронных договоров в гражданском обороте. В Республике Узбекистан данные отношения регулируются гражданским законодательством, а также законами «Об электронной коммерции», «Об электронном

документообороте», «Об электронной цифровой подписи» и «О персональных данных». В Гражданском кодексе закреплён принцип свободы договора, согласно которому договор заключается посредством оферты и акцепта. Закон «Об электронной коммерции» предусматривает возможность оформления договора в форме электронного документа на основе согласования условий посредством электронных документов и сообщений. В данной статье анализируются правовая природа электронных договоров, значение электронного документа и электронной цифровой подписи, существующие практические проблемы, а также основные направления совершенствования правового регулирования в данной сфере.

Ключевые слова: электронный договор, электронная коммерция, гражданское право, оферта, акцепт, электронный документ, электронная цифровая подпись, свобода договора, персональные данные, цифровая экономика.

CIVIL LAW REGULATION OF ELECTRONIC CONTRACTS IN THE DIGITAL ECONOMY: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT

Sherali Ashiraliyevich Kurbanov

Student of the Faculty of Law

Termez State University

E-mail: Sherali.kurbanov717@gmail.com

Abstract: The rapid development of the digital economy has significantly increased the share of electronic contracts in civil transactions. In the Republic of Uzbekistan, these relations are regulated by civil legislation, as well as by the Laws “On Electronic Commerce,” “On Electronic Document Management,” “On Electronic Digital Signature,” and “On Personal Data.” The Civil Code enshrines the principle of freedom of contract, according to which a contract is concluded through an offer and acceptance. The Law “On Electronic Commerce” provides for the possibility of formalizing a contract in the form of an electronic document based on agreements reached through electronic documents and messages. This article examines the legal nature of electronic contracts, the significance of electronic documents and electronic digital signatures, existing practical issues, and the main directions for improving legal regulation in this field.

Keywords: electronic contract, electronic commerce, civil law, offer, acceptance, electronic document, electronic digital signature, freedom of contract, personal data, digital economy.

KIRISH. Raqamli iqtisodiyot sharoitida bitimlar va shartnomalar tobora ko'proq elektron muhitda tuzilmoqda. O'zbekiston fuqarolik qonunchiligi shartnoma asosida huquq va burchlarni belgilashda erkinlikni tan oladi, ya'ni taraflar qonunchilikka zid bo'lmagan har qanday shartni kelishib olishlari mumkin. Shu bilan birga, Fuqarolik kodeksi shartnomaning tuzilishini oferta va aksept mexanizmiga bog'laydi, bu esa elektron platformalar, mobil ilovalar va masofaviy xizmatlar orqali tuziladigan bitimlar uchun ham asosiy huquqiy konstruktsiya bo'lib xizmat qiladi.

Elektron tijorat to'g'risidagi amaldagi qonun elektron tijorat sohasidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan bo'lib, elektron tijoratda shartnoma taraflar o'rtasida shartnoma shartlarini elektron hujjatlar va (yoki) xabarlarini tasdiqlash orqali kelishish natijasida elektron hujjat shaklida rasmiylashtirilishini belgilaydi. Qonun, shuningdek, hujjatlarni shakllantirish taraflar kelishuviga ko'ra amalga oshirilishini ham ko'rsatadi. Bu norma elektron shartnomalarni fuqarolik-huquqiy bitimlar sifatida tan olish uchun muhim zamin yaratadi.¹

Mavzuning dolzarbligi nafaqat milliy qonunchilikdagi yangilanishlar bilan, balki xalqaro huquqiy standartlar bilan ham bog'liq. UNCITRAL elektron tijorat bo'yicha model qonunida elektron va qog'oz shaklidagi axborot teng ko'rilishi, elektron bitimlarning huquqiy tan olinishi, kamsitmaslik, funksional ekvivalentlik va texnologik betaraflik tamoyillari ilgari surilgan. UNCTAD esa elektron tijoratni rivojlantirish uchun ishonchli huquqiy rejimlar shakllantirish, onlayn tranzaksiyalarda ishonchni kuchaytirish va foydalanuvchilarni himoya qilish masalalariga alohida e'tibor qaratadi.

1. Elektron shartnomaning fuqarolik-huquqiy tabiati

Fuqarolik huquqi nuqtayi nazaridan elektron shartnoma alohida "yangi turdagi" shartnoma emas, balki mavjud shartnomaviy institutlarning elektron muhitdagi namoyon bo'lish shaklidir. Uning asosiy belgisi shundaki, taraflar o'z irodalarini an'anaviy qog'oz hujjat emas, balki elektron hujjatlar, xabarlar, platformadagi bosqichma-bosqich tasdiqlar, elektron raqamli imzo yoki boshqa identifikatsiya vositalari orqali ifodalaydi. Shu bois elektron shartnoma mazmunan fuqarolik bitimi bo'lib qoladi, shaklan esa raqamli vositalar orqali rasmiylashadi.

Fuqarolik kodeksida shartnoma taraflardan birining oferta yo'llashi va ikkinchi tarafning aksept qilishi orqali tuzilishi belgilangan, shartnoma oferta aksept qabul qilingan paytda tuzilgan hisoblanadi. Bu qoida elektron savdo platformalarida juda muhim: mahsulot sahifasidagi taklif, "buyurtma berish", "qabul qilish", "rozi bo'laman" kabi harakatlar oferta va akseptning raqamli ko'rinishi sifatida baholanishi

¹ O'zbekiston Respublikasining 29.09.2022 yildagi "Elektron tijorat to'g'risida"gi O'RQ-792-son Qonuni
<https://lex.uz/acts/-6213382>

mumkin. Demak, elektron shartnomalarda asosiy savol shartnoma tuzilgan-tuzilmaganida emas, balki oferta va akseptni huquqiy jihatdan aniq aniqlashda namoyon bo'ladi.

Elektron hujjat aylanishi to'g'risidagi qonunga ko'ra elektron hujjat texnika vositalari, axborot tizimlari va axborot texnologiyalaridan foydalanilgan holda yaratiladi, ishlov beriladi va saqlanadi; uning majburiy rekvizitlari orasida elektron raqamli imzo, jo'natuvchi shaxs haqidagi ma'lumotlar, elektron manzil va hujjat sanasi mavjud. Eng muhimi, qonun elektron hujjatni qog'oz hujjatga tenglashtiradi va unga bir xil yuridik kuch beradi. Bu norma elektron shartnomalarning fuqarolik-huquqiy muomaladagi to'liq tan olinishini ta'minlaydi.

2. O'zbekistonda elektron shartnomalarni tartibga solishning normativ asoslari

Amaldagi tizim bir nechta huquqiy qatlamlardan iborat. Birinchidan, Fuqarolik kodeksi shartnoma erkinligini va bitimlarning umumiy qoidalarini belgilaydi. Ikkinchidan, "Elektron tijorat to'g'risida"gi qonun elektron tijoratdagi munosabatlarning maxsus tartibini o'rnatadi. Uchinchidan, "Elektron hujjat aylanishi to'g'risida"gi qonun elektron hujjatning shakli, rekvizitlari va yuridik kuchini belgilaydi. To'rtinchidan, "Elektron raqamli imzo to'g'risida"gi qonun imzoning huquqiy ahamiyati va undan foydalanishdagi davlat siyosatini tartibga soladi. Beshinchidan, "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi qonun shartnoma tuzish jarayonida yig'iladigan va ishlov beriladigan ma'lumotlarni himoya qiladi.²

"Elektron raqamli imzo to'g'risida"gi qonunning maqsadi elektron raqamli imzodan foydalanish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. Qonunda elektron raqamli imzo kalitlari, sertifikatlar, ro'yxatga olish markazlari va foydalanuvchilarning huquq hamda majburiyatlari bilan bog'liq masalalar belgilangan. Davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari sifatida huquqiy, iqtisodiy, tashkiliy, texnik shart-sharoitlar yaratish, elektron xizmatlar sifatini ta'minlash, ilmiy-texnik tadqiqotlarni rag'batlantirish ko'rsatilgan. Bu holat elektron shartnomalarning nafaqat xususiy-huquqiy, balki infratuzilmaviy asosga ham tayanishini ko'rsatadi.

Elektron tijorat to'g'risidagi qonun elektron tijoratda hujjatlar va xabarlar orqali kelishuvni huquqiy shaklga soladi. Qonunda elektron tijorat operatori tomonidan xizmatlar ko'rsatish shartlari qonunchilikka zid bo'lmasligi lozimligi, operator esa unga topshirilgan elektron hujjat va xabarlar mazmuni bilan bog'liq huquqiy oqibatlar uchun javobgar emasligi ko'rsatilgan. Elektron savdo maydonchasi operatorining alohida huquq va majburiyatlari, jumladan noqonuniy aylanmadagi tovarlarning realizatsiyasiga barham berish bo'yicha choralar ko'rish majburiyati ham mustahkamlangan. Bu normalar platforma iqtisodiyoti sharoitida vositachi va bevosita sotuvchi rolini ajratish uchun muhimdir.

²O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik Kodeksi <https://lex.uz/mact/-111189>

Qonunda to'lov xavfsizligini kuchaytirishga qaratilgan "eskrou" mexanizmi ham nazarda tutilgan: xaridordan kelib tushgan mablag'lar tovar (ish, xizmat) olinganligi tasdiqlanguniga qadar saqlanishi, tovar yetkazilmasa yoki tavsifga mos kelmasa xaridorga qaytarilishi mumkin. Shuningdek, shartnoma bekor qilinganidan so'ng pul o'z vaqtida qaytarilmasa, penya qo'llanishi belgilangan. Bu institutlar elektron shartnomalarda ishonchni oshiradi va taraflar manfaatlarini muvozanatlashtiradi.³

3. Elektron shartnomalarda yuzaga keladigan asosiy muammolar

Birinchi muammo - taraflarning aniq identifikatsiyasi. Qog'oz shartnomada imzo, pasport ma'lumoti yoki vakolatnoma asosiy dalil bo'lsa, elektron muhitda foydalanuvchi akkaunti, telefon raqami, bir martalik kod, biometrik vosita yoki elektron raqamli imzo identifikator vazifasini bajaradi. Biroq aynan qaysi vosita qachon va qanday darajada tarafning haqiqiy irodasini aks ettirishini baholash har doim ham oson emas. Elektron hujjat va elektron raqamli imzo haqidagi qonunlar bu masalaga asos yaratadi, lekin amaliyotda autentifikatsiya darajasi platformaga qarab keskin farq qilishi mumkin.

Ikkinchi muammo - elektron shartnomaning isbotlanishi. Fuqarolik protsessual qonunchiligida fuqarolik ishi elektron shaklda shakllantirilishi mumkinligi, sud hujjatlari va protsessual hujjatlar elektron raqamli imzo bilan tasdiqlanishi hamda hujjatlarni elektron shaklda sudga taqdim etish mumkinligi ko'rsatilgan. Bu ijobiy holat bo'lsa-da, elektron shartnoma bo'yicha nizoda xabarlar tarixi, platformadagi loglar, elektron tasdiqlar, vaqt belgisi va server ma'lumotlari kabi texnik dalillarni sudga tushunarli va huquqiy qiymatga ega shaklda taqdim etish zarur bo'ladi.

Uchinchi muammo - iste'molchini himoya qilish. Elektron tijoratda xaridor ko'pincha mahsulotni ko'z bilan ko'rib tanlamaydi, shu bois tavsif, yetkazib berish muddati, qaytarish tartibi, nuqson aniqlangandagi javobgarlik kabi masalalar alohida ahamiyat kasb etadi. Qonunda yetkazib berish muddati ko'rsatilmagan bo'lsa, tovar aksept qabul qilingan paytdan e'tiboran o'ttiz kundan oshmaydigan muddatda yetkazilishi kerakligi; muddat buzilganda sotuvchi qonunchilikda belgilangan tartibda javobgar bo'lishi; nuqson aniqlansa, almashtirish yoki zarar qoplash mexanizmlari qo'llanishi mumkinligi belgilangan. Bu normalar elektron iste'mol shartnomalarida himoya darajasini oshiradi, lekin amaliyotda ularni to'liq bajarish doim ham oson emas.

To'rtinchi muammo - shaxsga doir ma'lumotlar xavfsizligi. Elektron shartnoma tuzishda foydalanuvchining ism-familiyasi, telefon raqami, manzili, to'lov rekvizitlari, ba'zan esa biometrik yoki boshqa nozik ma'lumotlari ishlatiladi. Shaxsga doir

³O'zbekiston Respublikasining 29.09.2022 yildagi "Elektron tijorat to'g'risida"gi O'RQ-792-son Qonuni
<https://lex.uz/docs/-6213382>

ma'lumotlar to'g'risidagi qonun inson va fuqaroning konstitutsiyaviy huquq hamda erkinliklariga rioya etish prinsipini belgilaydi, O'zbekiston fuqarolarining ma'lumotlari qonun prinsiplari saqlangan holda ishlov berilishi lozimligini ko'rsatadi va ayrim ma'lumotlar bazalari O'zbekiston hududida saqlanishi shartligini nazarda tutadi. Elektron shartnomalar ko'paygan sari ma'lumotlarni himoya qilish masalasi ham fuqarolik-huquqiy xavfsizlikning ajralmas qismiga aylanadi.

Beshinchi muammo - platforma, sotuvchi va operator o'rtasidagi javobgarlik chegarasini aniqlash. Elektron tijorat qonunida operator ayrim hollarda topshirilgan elektron hujjatlar mazmuni uchun javobgar emasligi qayd etilgan, lekin elektron savdo maydonchasi operatori noqonuniy yoki cheklangan tovarlar realizatsiyasini to'xtatish bo'yicha choralar ko'rishi kerak. Demak, platforma faqat texnik vositachi emas, balki ma'lum darajada huquqiy nazorat subyekti hamdir. Bu holat ayniqsa soxta mahsulot, noto'g'ri tavsif, noqonuniy kontent yoki iste'molchi shikoyatlari bo'yicha muhim ahamiyatga ega.

4. Xalqaro yondashuv va qiyosiy ahamiyat

UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce elektron va qog'oz axborotni teng ko'rish, elektron bitimlarni tan olish, kamsitmaslik, funksional ekvivalentlik va texnologik betaraflik tamoyillariga asoslanadi. Bu tamoyillar elektron shartnomalarni tartibga solishda faqat texnologiyaga emas, balki huquqiy natijaga e'tibor qaratish kerakligini anglatadi. O'zbekiston qonunchiligida elektron hujjatning qog'oz hujjat bilan teng yuridik kuchga ega ekani haqidagi norma aynan shu yondashuvga mos keladi.⁴

UNCTADning eCommerce and Law Reform dasturi 2000-yildan beri rivojlanayotgan davlatlarga elektron bitimlarning huquqiy rejimini shakllantirish, onlayn tranzaksiyalarda ishonchni oshirish va foydalanuvchilarni himoya qilish bo'yicha ko'mak berib kelmoqda. Bu ham elektron shartnomalar masalasi faqat milliy miqyosdagi emas, balki xalqaro savdo va raqamli bozorlar bilan bevosita bog'liq huquqiy masala ekanini ko'rsatadi.⁵

Shu o'rinda O'zbekistonning raqamli davlat va raqamli iqtisodiyot siyosati ham e'tiborga loyiq. Prezidentning "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni rivojlantirishni strategik maqsadlar qatoriga kiritgan; bu esa elektron shartnomalar, elektron hujjat aylanishi va masofaviy xizmatlar huquqiy infratuzilmasini yanada takomillashtirish zaruratini kuchaytiradi.

5. Takomillashtirish bo'yicha ilmiy takliflar

Elektron shartnomalarning huquqiy tartibga solinishi bo'yicha birinchi taklif sifatida oferta va akseptning elektron shakllarini yanada aniqroq tafsilotlash maqsadga

⁴ <https://uncitral.un.org/en/texts/e-commerce>

⁵ <https://unctad.org/topic/e-commerce-and-digital-economy/e-commerce-law-reform>

muvofig. Amaliyotda “bir bosish bilan rozilik bildirish”, avtomatik tasdiqlash, mobil ilova orqali buyurtma berish, chat-bot orqali kelishuv kabi holatlar ko‘paymoqda. Fuqarolik kodeksidagi oferta-aksept modeli bunday vaziyatlarga mos keladi, ammo maxsus qonunchilikda elektron platformaga xos dalillar, vaqt belgisi va foydalanuvchi harakatining huquqiy kvalifikatsiyasini batafsil ko‘rsatish foydali bo‘ladi.

Ikkinchi taklif - elektron shartnomalarda identifikatsiya va autentifikatsiya standartlarini kuchaytirish. Elektron raqamli imzo qonuni, bulutli texnologiyalarda ikki omilli autentifikatsiya va sertifikatlash tizimlari mavjud bo‘lsa-da, barcha elektron tijorat subyektlari uchun minimal xavfsizlik standarti bir xil darajada joriy etilishi maqsadga muvofiq. Bu, ayniqsa, iste’molchi ishtirokidagi ommaviy shartnomalarda muhimdir.

Uchinchi taklif - platforma operatori, sotuvchi va uchinchi xizmat ko‘rsatuvchi subyektlarning javobgarligini aniq ajratish. Elektron tijorat qonunida operatorning umumiy javobgarlik doirasi belgilangan bo‘lsa-da, amaliyotda platforma ichidagi reklamalar, tavsifdagi xatolar, buyurtma yo‘nalishi, to‘lov xizmatlari va yetkazib berish mexanizmlarida kim javobgar ekanini aniqlash uchun yanada batafsil qoidalar talab etiladi.

To‘rtinchi taklif - iste’molchi huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini kengaytirish. Qonunda qaytarish, almashtirish, penya va yetkazib berish muddatlari bo‘yicha normalar mavjud bo‘lsa-da, onlayn nizolarni tezkor hal qilish, elektron da’vo-talimotlar, platforma ichidagi arbitrajga o‘xshash soddalashtirilgan tartiblar va standart shikoyat formalarini joriy etish foydali bo‘ladi. Bu elektron shartnomalarga bo‘lgan ishonchni oshiradi va sud yukini kamaytiradi. Bu taklif mavjud huquqiy tuzilmalarga tayanadi va ularga zid emas.

Beshinchi taklif - shaxsga doir ma’lumotlar bo‘yicha moslashuvchan, ammo qat’iy himoya modelini qo‘llash. Elektron shartnomalar ko‘p hollarda transchegaraviy ma’lumot almashinuvi bilan bog‘liq bo‘ladi. Qonunda ayrim ma’lumotlarni O‘zbekiston hududida saqlash talabi mavjud bo‘lsa-da, xalqaro xizmatlar uchun ma’lumotlarni qayta ishlash va uzatish tartibini yanada izchil standartlashtirish, ayniqsa foydalanuvchi roziligi, xavfsizlik va audit talablarini aniqlashtirish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

XULOSA

Elektron shartnomalar raqamli iqtisodiyotning eng muhim fuqarolik-huquqiy institutlaridan biridir. O‘zbekistonda ularning huquqiy asoslari yetarli darajada shakllangan: Fuqarolik kodeksi shartnoma erkinligi va oferta-aksept modelini belgilaydi, “Elektron tijorat to‘g‘risida”gi qonun elektron hujjat shaklida rasmiylashtirishni nazarda tutadi, “Elektron hujjat aylanishi to‘g‘risida”gi qonun elektron hujjatga qog‘oz hujjat bilan teng yuridik kuch beradi, “Elektron raqamli imzo to‘g‘risida”gi qonun esa identifikatsiya va ishonchlilikning texnik-huquqiy tayanchini

yaratadi. Shu bilan birga, elektron shartnomalar amaliyotida identifikatsiya, isbotlash, platforma javobgarligi, iste'molchi himoyasi va ma'lumotlar xavfsizligi kabi masalalar dolzarb bo'lib qolmoqda.

Ilmiy jihatdan, elektron shartnomalarni tartibga solishda texnologik betaraflik va funksional ekvivalentlik tamoyillarini chuqurlashtirish, elektron dalillarni baholash standartlarini rivojlantirish, platforma iqtisodiyoti subyektlarining huquqiy maqomini aniqlashtirish hamda iste'molchi huquqlarini tezkor himoya qilish mexanizmlarini kengaytirish zarur. Shu yo'l bilan elektron shartnomalar fuqarolik muomalasida nafaqat keng qo'llaniladigan, balki yuqori darajada ishonchli va huquqiy barqaror institutga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi.
2. O'zbekiston Respublikasining 2022-yil 29-sentabrdagi O'RQ-792-sonli "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasining "Elektron hujjat aylanishi to'g'risida"gi Qonuni.
4. UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce (1996).
5. UNCTAD, E-commerce and Law Reform Programme.